

להחייאתה של מולדת החשמונאים

היאחזות הנח"ל מודיעים ו"דרך בן-צבי"

חנוכה ב"קברות המכבים", תר"ע (ארכיון קק"ל)

יש נחמה בכך שכיום הזיהוי אינו מקובל והשרידים באתר מתוארכים לתקופה הביזנטית. בשלהי קיץ תרס"ט (1909) סייר יצחק בן-צבי במקום, וכתב: "והנה אנחנו במודיעים. זהו כפר קטן, מזוהם, נידח. אל-מידיה' שמו בערבית [...] והנה הם לפנינו – הקברים הקדושים. הללו נחצבו בסלע הקשה ונסתמו בגוללי-אבנים [...] זהו מקום מנוחתם של החשמונאים? האלה קבריהם של גדולי גיבורינו?" (י' בן-צבי, רשמי דרך, ירושלים תשל"ב, עמ' 83-84). בעקבות סיורו פרסם בן-צבי מאמר בעיתון "השלח" בנושא "הגורמים הכלכליים של מרידות החשמונאים". באותן שנים החלו מורי ותלמידי הגימנסיה העברית במסורת העלייה לרגל ל"קברי המכבים" בחנוכה, והאתר הפך לסמל לאומי. משנת תש"ה (1944) הנהיגו חברי "מכבי הצעיר" בחנוכה את "מרוץ הלפיד", שיצא מקברי המכבים והועבר בידי רצים לרחבי הארץ. לאחר הקמת המדינה נהג הנשיא להדליק מאש הלפיד את החנוכייה במשכנו.

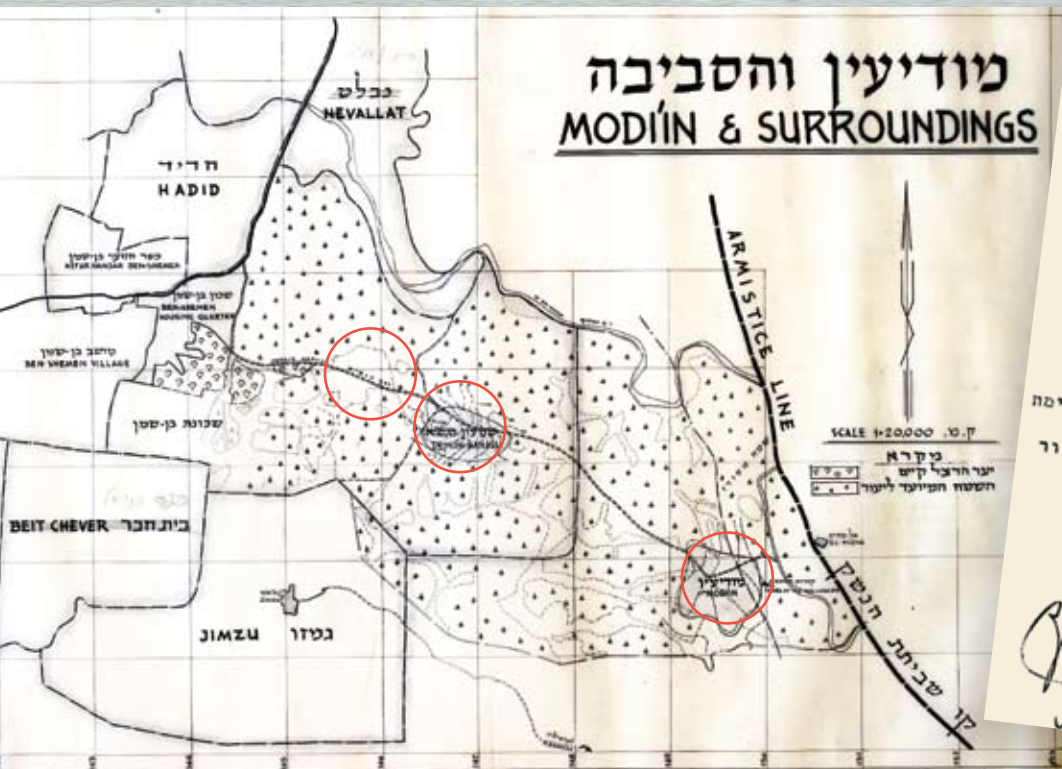
מודיעים (מודיעין) היה יישוב קדום בשפלת יהודה, שממנו פרץ מרד החשמונאים במאה השנייה לפנה"ס. החשמונאים נקברו במאוזוליאום משפחתי מפואר: "ויקם שמעון על קברות אבותיו ואחיו מצבה גדולה, אבנים מהוקצעות משני עבריהן, ויצג עליה שבעה עמודים אחד מול אחד: לאביו ולאמו ולארבעה אחיו" (מקבים א, יג).

היכן קבריהם של גדולי גיבורינו?

חוקרים ועולי-רגל העלו במהלך הדורות השערות שונות לזיהויה של מודיעין. ב-1866 זיהה נזיר פרנציסקני חורבות סמוך לכפר אל-מידיה בשפלת יהודה כמודיעין העתיקה, בעקבות הדמיון בשם, אתר "קובור אל-יהוד" (קברי היהודים) הסמוך, והשוואת מיקומו לכתבים היסטוריים. חוקרים צרפתים ובריטים חפרו באזור ולכאורה איששו את השערתו. בעשורים העוקבים ניסו אישים נוצרים ויהודים לקנות אחיזה באזור "קברי המכבים". הניסיונות היהודיים לגאולת אדמת מודיעין כשלו כולם, ואולי

ד"ר דותן גורן הוא עמית מחקר בקתדרה ללימודי תולדות קק"ל ומפעליה באוניברסיטת בר-אילן וחוקר את המאמצים היהודיים לקניית אחיזה במקומות הקדושים ובאתרים היסטוריים בארץ ישראל בעת החדשה.

ד"ר מעין הסיאשכנזי חוקר את תולדות יישובה של ארץ-ישראל בעת החדשה ואת הגורמים לעיצובה של מפת ההתיישבות של מדינת ישראל.

אישורו של בן-צבי לתכנית ויץ (1953) ומפת התכנית היישובית (הארכיון הציוני המרכזי)

לקברי המכבים, ו"שמעון הנשיא" – בנו של מתתיהו וממנהיגי המרד, כהן גדול, ונשיא היהודים. ב-16.12.1954 דיווח עיתון "הצפה" שקק"ל החלה להכשיר 10,000 דונם להתיישבות, מתוכם 4,000 דונם לעיבוד חקלאי אינטנסיבי ו-1,000 דונם לנטיעת יער. בנוסף החלו לפרוץ דרך בין בן-שמן לבין שני היישובים המוקמים, שנקראה "דרך הנשיא" – לכבוד בן-צבי.

מודיעין ותכנית מצודות הספר
בראשית שנות ה-60 הגה יוסף ויץ את תכנית "מצודות הספר", שנועדו לקבוע עובדות יישוביות באזורי ההר שלאורך הגבולות. ה"מצודות" התבססו על התיישבות באזורים הרריים טרשיים בלא רצף קרקעי שאפשר פיתוח חקלאי. התכנית קבעה שהיאחזויות הנח"ל יכשירו תחילה את הקרקע לחקלאות בפיקוח קק"ל, ובהמשך יהיו ליישוב חקלאי אזרחי.

באביב 1961 יצא ויץ, כעת מנהל מנהל מקרקעי ישראל ומנהל המנהל לפיתוח הקרקע בקק"ל, לאתר קרקע להיאחזות במודיעין. לחציו על בכירי צה"ל נשאו פירות, וב-13 בפברואר 1963 נערך סיור של נציגי המוסדות המיישבים וצה"ל במטרה לבחור מקום להיאחזות ולקבוע את תוואי הדרך לבן-שמן:

התהלכנו ליד הקברים [הכוונה ל"קברי המכבים"] ובסביבתם. חבל שהגבול הוא לפני הכפר מידיה הערבי. התעכבנו על גבעה אחת, לא רחוקה מהכפר הזה ומהקברים, הנראית מתאימה לנקודת הישוב שכן בסביבתה מצויות בקעות אחדות, שלאחר הכשרה תהא אדמתן – מאות דונם – טובה לחקלאות אינטנסיבית (שם, כרך ה', עמ' 251-252).

בעקבות הסיור נערך דיון במינהל לתכנון בנוכחות שר החקלאות משה דיין והתקבל אישור להקמת חמש היאחזויות, ובהן

הנחה היסטורית: "כפר מודיעין עברי"

בראשית מאי 1948 הועלו תכניות להקים נקודות יישוב ("עלויות הכיבוש") באזורים שהיו מחוץ לגבולות המדינה היהודית שהוכרזו באו"ם, ובהם אזור מודיעין, אולם הן לא מומשו. ב-24 במרץ 1949 סייר במקום מנהל מחלקת הקרקע והייעור בקק"ל, יוסף ויץ, כחבר הוועדה לבדיקת אפשרות ההתיישבות בכפרים הערבים הנתושים. לימים כתב: "ביחוד התעכבתי על סביבת מודיעין עם קברי החשמונאים. הכפר עצמו [אל-מדיה] אינו בדינו, רק הקברים וחלק מאדמתו. אמרתי, שמן ההכרח ההיסטורי להקים כאן כפר מודיעין עברי" (וי, יומני ואגרותי לבנים, כרך ד', רמת-גן תשכ"ה, עמ' 20-21).

לאחר ארבע שנים, בעת ביקור אצל הנשיא יצחק בן-צבי (13.2.1953), הציע ויץ להקים יישוב באזור מודיעין ויישוב נוסף ברצף לבן-שמן, כחלק ממפעל התיישבותי במימון ה"פארבאנד" (ברית פועלים יהודית-לאומית) בארצות הברית, שנועד לשאת את שמו של הנשיא. בן-צבי דחה את הרעיון בהקשר האישי אולם תמך בהתיישבות עצמה. כעבור חודש התברר שהרמטכ"ל משה דיין מתנגד להקמת היישובים, כיוון שהאזור משמש לאימוני צבא. בחלוף שבוע נוסף הסכים ד"ר רענן ויץ, מנהל המחלקה להתיישבות בסוכנות היהודית ובנו של יוסף ויץ, ליישב חיילי נח"ל במודיעין ועולים ביישוב סמוך. הוקמה ועדה שתפשר בין הצבא לבין צורכי היישובים, שנוקדו לאלפי דונמים לקיומם.

ב-24 באפריל 1953 העניק בן-צבי לויץ אישור להקים יישוב לזכר החשמונאים באזור מודיעין בהתאם להצעתו הראשונית. סמוך ליום הולדתו ה-70 של בן-צבי, ב-1954, החלה קק"ל במפעל התיישבותי "להחייאתה של מולדת החשמונאים משממתה". הוחלט להקים שני יישובי ספר: "מודיעין" בסמוך

הכנות לפתיחת "דרך הנשיא" למודיעין, 1954 (א' מלבסקי, ארכיון קק"ל)

קלה עומדת בפניכם. מחר יעלמו כל החוגגים, הדגלים יקופלו ואתם תעמדו מול המציאות האפורה. מציאות של היאחזות בטרשים ובהרים מסביב. בזכות הוד הגבורה אנו מקווים כי יעמוד לכם הכוח לבצע את המשימה" (חרות, 30.11.1964). בתום הטקס ניטעו שבעה עצים סמוך לקברי המכבים לזכר מתניהו החשמונאי, רעייתו וחמשת בניו, בידי הנשיא שז"ר, הרמטכ"ל רבין, סגן שר הביטחון שמעון פרס, סגן שר החינוך הרב ד"ר קלמן כהנא, אלוף פיקוד המרכז יוסף גבע, יו"ר דירקטוריון קק"ל יעקב צור ורחל ינאית בן-צבי. שבעת השתילים היו הגרעין ל"יער המכבים", שנטעו חברי תנועת "המכבי" לרגל המכבייה השביעית בשנת תשכ"ה (1965).

מה עניין שמיטה למודיעין?
 בדצמבר 1964 אישרה ועדת השמות הממשלתית את השם "מבוא מודיעים" להיאחזות הנח"ל, חלוצת ההתיישבות היהודית בחבל מודיעין. השנה הבאה, תשכ"ו, הייתה שנת שמיטה ולכן הנח"לאים החרדים שהקיפו דיני השמיטה סבלו מחוסר תעסוקה. באישור הרב הראשי לצה"ל הרב שלמה גורן ומפקד הנח"ל, הוחלט לפתוח בהיאחזות את הישיבה הראשונה בתולדות הנח"ל. חבריה חולקו לשלוש קבוצות שיתחלפו ביניהן: האחת תעסוק באימונים, השנייה בלימודים כלליים וחינוכיים, והשלישית בלימודים תורניים. לאחר מלחמת ששת הימים התרחק הגבול מ"מצודת הספר" מודיעין. בסוף אוגוסט 1967 אוזרחה היאחזות והוקם בה קיבוץ דתי, שהשתייך לתנועת פועלי אגודת ישראל. חבריו עזבו בשלהי 1969 והקימו את קיבוץ מבוא חורון בעמק איילון; לאחר מלחמת יום הכיפורים הועתק היישוב למיקומו הנוכחי והפך למושב שיתופי. באמצע שנות ה-70 התיישבו הרב שלמה קרליבך וחסידיו במבוא מודיעים, שהיה למושב. בתוואי של דרך בן-צבי נסלל כביש 448 (מעלה בית חורון), ושם הדרך נשתכח. מן הראוי כי בשנת היובל לפטירתו של בן-צבי, יוחזר שמו לאזור שהצית בו לפיד.

במודיעין. קק"ל החלה לסלול דרך לנקודת היאחזות שנקבעה, אך הצבא עצר את העבודה – הרמטכ"ל צבי צור עדכן את ויץ שאין אפשרות לשחרר את הקרקע היאחזות במודיעין. ויץ לא ויתר, ובחדשים הבאים המשיך לעסוק בפיתוח אזור מודיעין להתיישבות. ב-4.8.1963 נחנכו בשטח הייעור "מצפה מודיעים" – מגדל תצפית דמוי לפיד להתרעה על דליקות יער ולרגליו אמפיתאטרון, ו"דרך בן-צבי" – לזכר הנשיא שנפטר כשלושה חודשים קודם לכן, עשר שנים לאחר אישורו להתיישבות במודיעין. בטקס נכללה נטיעת "יער הפארבאנד", וויץ אמר כי "בעתיד הרחוק תקום במקום עיר, בהמשך לאזור תל-אביב". בנובמבר 1968 הגיע ויץ להבנה עם הרמטכ"ל הפורש ועם מחליפו, יצחק רבין, על עלייה לקרקע בתוך שנה. לתנועות ההתיישבותיות לא היו יישובים באזור, למעט קיבוץ שעלבים של "פועלי אגודת ישראל". אגף הנח"ל אישר לתנועה החרדית לאמץ את היאחזות המתוכננת, והיא גייסה גרעין מתנועת הנוער "עזרא" ובני ישיבות מהנח"ל החרדי (שפורק בשנות ה-70 והוחזר בעשור הקודם). ביולי 1964 הוקמו המבנים הראשונים, כ-350 מ' בלבד מגובל ירדן, וקק"ל הכשירה כ-800 דונם לעיבוד. ערב נר ראשון של חנוכה תשכ"ה, ביום השנה ה-15 להכרזת החלוקה באו"ם (29.11.1964), נערך טקס העלייה לקרקע של היאחזות הנח"ל "מודיעים". מאות מוזמנים צפו בהכנסת ספר תורה לבית-הכנסת החדש, והנשיא שז"ר בירך את החיילים המתיישבים: "התגייסתם מרצונכם הטוב להסיר את השממה מעל המקום הקדוש הזה, שהינו יחיד באומה, ובכך הסירותם ממנו את אבל יתמותו". שז"ר העלה על נס את חלקם של החוגגים החרדיים להתיישבות בארץ וציין את קודמו המנוח בן-צבי, מיוזמי ההתיישבות במודיעין. הרמטכ"ל רבין איחל לחברי היאחזות הצלחה במשימתם באתר הסמלי: "זכות וחובה כרוכים יחדיו בעלייתכם על הקרקע במקום זה. הזכות היא זכותכם לעלות על הקרקע בה ישבו האנשים שנטלו חלק באחת מפרשיות הגבורה הגדולות של עמנו. אולם גם חובה לא

לעיון נוסף

1. ד' בר, לקדש ארץ: המקומות הקדושים היהודיים במדינת ישראל 1948-1968, ירושלים תשס"ז.
2. ז' ברעם, בתוככי מודיעים: חקר צפונות ארץ המכבים ומורשתם, שילת תשס"ז.
3. מי הס-אשכנזי, מקומו של יוסף ויץ בעיצוב נופה היישובי של מדינת ישראל בשנים 1949-1966, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה באוניברסיטת חיפה, חיפה 2007.
4. ר' קרק, "הנסיגות לרכישת אדמות מודיעין (1882-1981) – תפיסות, מניעים ותוצאות", ר' קרק (עורכת), גאולת הקרקע בארץ-ישראל רעיון ומעשה, ירושלים 1990, עמ' 96-117.